

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā, 2005. gada 17. janvārī

Lietā Nr. 2004-10-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Aija Branta, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lapse,

pēc sabiedrības ar ierobežotu atbildību „Asmers” pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2004. gada 21. decembrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkts un 223. panta 6. punkts (turpmāk – apstrīdētās normas) attiecīgi noteic, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu un tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja „puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā”.

2. Pieteikuma iesniedzējs – sabiedrība ar ierobežotu atbildību „Asmers” (turpmāk – Pieteicējs) – lūdz izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. pantam.

Pieteicējs uzskata, ka Satversmes 92. pantā garantēto tiesību aizskārums radies sakarā ar strīda izskatīšanu Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesā, kurā tas kā atbildētājs bija iesaistīts tiesvedībā pret akciju sabiedrību „RBS Skals”. Pušu strīds tika izskatīts šķīrējtiesā, izpildot projektēšanas un būvniecības līgumā iekļautu šķīrējtiesas klauzulu.

Šķīrējtiesas spriedumu Pieteicējs uzskatīja par nepamatotu, tomēr vispārējās jurisdikcijas tiesā nespēja sekmīgi iebilst pret izpildu raksta izsniegšanu.

Konstitucionālajā sūdzībā Pieteicējs norāda, ka, pirmkārt, lietas izskatīšana šķīrējtiesā nevar tikt pielīdzināta taisnīgai un atklātai lietas savlaicīgai izskatīšanai neatkarīgā un objektīvā tiesā Satversmes un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) izpratnē un, otrkārt, demokrātiskā un tiesiskā valstī tiesību subjektam nav saistoša līgumā ietverta atteikšanās no Satversmē vai Konvencijā garantētām cilvēktiesībām.

Pieteicējs vērš uzmanību uz, viņaprāt, būtisku atšķirību vispārējās jurisdikcijas tiesu un šķīrējtiesu regulējumā: neesot noteikts, ka šķīrējtiesas spriedumam jābūt likumīgam, pamatotam un motivētam. Ja šāda prasība tiktu izvirzīta un turklāt „likums noteiktu, ka šķīrējtiesas sprieduma likumību un pamatotību ir tiesīga izvērtēt likumā noteikta valsts tiesas institūcija”, šķīrējtiesas, pēc Pieteicēja domām, varētu pastāvēt.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdētās normas, – Saeima – atbildes rakstā norāda, ka tās nav pretrunā ar Satversmes 92. pantu.

Saeima uzskata, ka apstrīdētajām normām ir leģitīms mērķis, proti, tās mazina tiesu noslogotību: ja nebūtu apstrīdēto normu un šķīrējtiesu institūciju,

tajās izskatītie strīdi būtu jāizskata tiesā un tas radītu pārslodzi. Citviet atbildes rakstā kā apstrīdēto normu nodrošinātās priekšrocības Saeima min iespēju uzticēt strīda izskatīšanu personām, kuras, pēc pušu domām, tam ir vispiemērotākās, kā arī pabeigt tiesvedību salīdzinoši īsā laika periodā.

Saeima arī analizē šķīrējtiesas klauzulas līgumisko dabu, secinot, ka apstrīdētās normas nodrošina pušu līdzsvara saglabāšanu, jo neļauj nevienai no tām vienpusēji atteikties no pielīgtā strīdu risināšanas mehānisma. Saeima uzsver, ka Civilprocesa likums pasargā lietas dalībniekus no pārmērīgi ilga šķīrējtiesas procesa, 493. pantā norādītajos gadījumos tomēr pieļaujot vienpusēju atkāpšanos no šķīrējtiesas līguma.

Tāpat Saeima vērš uzmanību uz ierobežojumiem dažu kategoriju strīdu nodošanai izskatīšanai šķīrējtiesā un uz šķīrējtiesas kompetenci lemt par piekritību.

Visbeidzot, Saeima norāda, ka personas tiesības tiek aizsargātas izpildu raksta izsniegšanas stadijā, kad saskaņā ar Civilprocesa likuma 536. pantu tas netiek izsniegts, ja lieta nav bijusi piekritīga šķīrējtiesai.

4. Viedokli par izskatāmo lietu Satversmes tiesa lūdza izteikt Valsts cilvēktiesību birojam (turpmāk – VCB), Patērētāju tiesību aizsardzības centram (turpmāk – PTAC), Konkurences padomei (turpmāk – KP) un Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docentam Dr. iur. Jānim Rozenbergam.

4.1. VCB norāda, ka, lai arī tam nav konceptuālu iebildumu pret šķīrējtiesu pastāvēšanu, apstrīdētās normas ir neatbilstošas Satversmes 92. pantam, „jo nav noteikti pietiekami plaši ierobežojumi šķīrējtiesu līgumu slēgšanai, kā arī nav nodrošināta pienācīga kontrole pār šķīrējtiesu darbu”.

VCB uzsver, ka tiesības vērsties tiesā ir tikai viens no elementiem, kas veido Satversmes 92. panta, Konvencijas 6. panta un Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 14. panta saturu. Persona var atteikties no tiesībām vērsties tiesā, taču tas nenozīmē atteikšanos

arī no citām šo normu aizsargātajām tiesībām, piemēram, tiesībām uz lietas izskatīšanu personas klātbūtnē, pušu līdztiesību, sprieduma pamatotību, tiesas neatkarību un objektivitāti.

Vēstulē atzīts, ka Latvijas tiesību akti neparedz obligātu lietas izskatīšanu šķīrējtiesā, taču VCB norāda, ka ne vienmēr pastāv civiltiesībās prezumētā personu vienlīdzība. Tādēļ „demokrātisku valstu tiesību sistēmās parasti ir tādas normas, kuru mērķis ir aizsargāt ekonomiski vājāko vai nepieredzējušāko pusi līgumu slēgšanā”. VCB norāda uz normām, kuras pret šķīrējtiesas līguma uzspiešanu aizsargā darbiniekus un patērētājus, taču arī vērš uzmanību uz aizsardzības neesamību likumā „Par dzīvojamo telpu īri” un pārāk neskaidro aizsardzību pret dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu Konkurences likuma 13. pantā. Kopumā VCB uzskata, ka šobrīd nav noteikti pietiekami plaši ierobežojumi šķīrējtiesas līguma slēgšanai.

Komentējot izpildu raksta izsniegšanas procedūru, VCB norāda uz diviem esošā regulējuma trūkumiem: termiņš iebildumu iesniegšanai ir pārāk īss, un Civilprocesa likums neparedz iespēju atteikt izpildu raksta izsniegšanu, ja šķīrējtiesa pārkāpusi materiālās tiesību normas.

4.2. PTAC norāda, ka šķīrējtiesas klauzula ir visai bieža parādība patērētāju līgumos – vismaz tajos, kuri atrodas tā lietvedībā. PTAC arī uzsver, ka ar tā palīdzību netaisnīgi līguma noteikumi, to skaitā šķīrējtiesas klauzulas, no patērētāju līgumiem var tikt izslēgti, tātad patērētājiem tiek nodrošinātas Patērētāju tiesību aizsardzības likumā paredzētās tiesības.

4.3. KP norāda, ka Konkurences likuma 13. pantā formulētais dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas aizliegums varētu attiekties arī uz šķīrējtiesas klauzulas uzspiešanu konkrētā tirgus dalībniekiem. Turklāt dominējošajā stāvoklī var atrasties vairāki tirgus dalībnieki kopā. Tomēr KP sevišķi uzsver nepieciešamību izvērtēt katru gadījumu atsevišķi.

4.4. Dr. iur. J. Rozenbergs uzskata, ka apstrīdētās normas neierobežo Satversmes 92. pantā nostiprinātās tiesības. Tāpat vēstulē norādīts, ka „šķīrējtiesas līguma, kā jebkura darījuma noslēgšana ir saistīta ar zināmu

risku”, tāpēc sarūgtinājums par tā iznākumu vēl nav iemesls līgumu uzskatīt par netaisnīgu. Tomēr Dr. iur. J. Rozenbergs atzīst, ka personas tiesības vērsties pret izpildu raksta izsniegšanu nav pietiekamas, jo, pirmkārt, lūgums izsniegt izpildu rakstu tiek izlemts bez pušu piedalīšanās un, otrkārt, lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu nevar pārsūdzēt.

Secinājumu daļa

5. Šķīrējtiesas nepieder pie tiesu varas sistēmas, kas ir noteikta Satversmes 6. nodaļā un likumā „Par tiesu varu”. Kā Satversmes tiesa jau lēmusi, Satversmes 92. pantā lietotajam apzīmējumam „tiesa” neatbilst institūcija, kas nav izveidota šajos normatīvajos aktos paredzētajā kārtībā (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2002–20–0103 secinājumu daļas 5. punktu*). Tātad šis apzīmējums nav attiecināms uz šķīrējtiesām.

6. Apstrīdētās normas noteic, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu un tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā. **Tātad no normu satura izriet, ka, apstrīdot to atbilstību Satversmes 92. pantam, Pieteicējs ir uzskatījis tās par neatbilstošām konkrētām šajā pantā garantētajām tiesībām, proti, tiesībām vērsties tiesā.**

Satversmes 92. panta pirmais teikums, saskaņā ar kuru „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un pienākumus taisnīgā tiesā”, ietver gan materiālas, gan procesuālas dabas normu. Citiem vārdiem sakot, ikvienam ir tiesības uz tiesu pieejamību un tiesas procesam jābūt taisnīgam. Kā Satversmes tiesa norādījusi jau agrāk, tiesību uz taisnīgu tiesu materiālais un procesuālais aspekts ir nesaraujami saistīti: nebūtu nozīmes iztiesāšanas procesa taisnīgumam, ja netiktu nodrošināta šā procesa pieejamība, un otrādi – tiesas

pieejamība būtu lieka, ja netiktu nodrošināts procesa taisnīgums (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003–04–01 secinājumu daļas 1.1. punktu*).

7. Satversmes 8. nodaļā garantētās pamattiesības, kuru ierobežošana paredzēta tieši, ir uzskaitītas Satversmes 116. pantā, taču tiesības uz taisnīgu tiesu starp tām nav minētas. Tomēr, kā Satversmes tiesa norādījusi jau agrāk, no 116. panta neizriet, ka 92. pantā garantētās tiesības ir absolūtas.

7.1. Satversmes tiesa jau ir lēmusi, ka Satversmes 92. panta saturs noskaidrojams kopsakarā ar 89. pantu, kas noteic: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.” No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet tas bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003–04–01 secinājumu daļas 1. punktu*). Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē (*sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta sprieduma lietā Nr. 2000–03–01 secinājumu daļas 5. punktu un 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002–04–03 secinājumu daļas 1. punktu*).

Konvencijas 6. pants noteic: „Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu [...] pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā.”

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) lietā „Golders pret Lielbritāniju”, secinot, ka Konvencijas 6. panta pirmā daļa ietver arī tiesības vērsties tiesā, tomēr uzsvēra, ka šīs tiesības nav absolūtas (*sk.: Golder v. United Kingdom [1975] ECHR 1, para. 38*). Vēlāk lietā „Devīrs pret Beļģiju” ECT jau norādīja, ka iespēja atteikties no tiesībām vērsties tiesā ir gluži parasta parādība līgumslēdzēju valstu tiesību sistēmās un ka vienošanās par šķīrējtiesu ir tipisks

šādas atteikšanās piemērs. Ja vien atteikšanās notikusi pēc brīvas gribas, tā nav pretrunā ar Konvencijas 6. pantu, jo sevišķi tāpēc, ka „indivīdam un justīcijas sistēmai [no atteikšanās] izriet nenoliedzamas priekšrocības” (*Deweer v. Belgium [1980] ECHR 1, para. 49*). Turklāt ECT norādīja, ka jautājumā par atteikšanos no tiesībām vērsties tiesā tā piekrīt Eiropas Cilvēktiesību komisijas viedoklim lietā „X pret Vāciju” (*sk.: X c. Allemagne, n° 1197/61*): saskaņā ar komisijas vērtējumu atteikšanās uzskatāma par notikušu pēc brīvas gribas pat tad, ja persona ir varējusi izvairīties no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas, vienīgi izvēloties sevi nesaistīt ar līgumu, kurā iekļauta šķīrējtiesas klauzula.

Turklāt, pēc Eiropas Padomes Ministru komitejas domām, strīdu risināšana šķīrējtiesās ir ne tikai pieļaujama, bet pat vēlama. 1986. gada 16. septembra rekomendācijas Nr. R (86) 12 „Līdzekļi tiesu pārmērīgās noslogotības novēršanai un samazināšanai” (turpmāk – Rekomendācija) IV ieteikumā sacīts, ka dalībvalstu valdības tiek aicinātas apsvērt iespēju „spert soļus, kas pienācīgā veidā un piemērotos gadījumos padarītu šķīrējtiesas par vieglāk pieejamu un efektīvāku tiesas procesa aizstājēju” (*Measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts, Council of Europe, 1987, p. 6*).

7.2. Tomēr, kā Satversmes tiesa norādījusi agrāk, tulkojot Satversmes normas, tostarp 92. pantu, atbilstoši starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksei, vienlaikus arī jāpārlicinās, vai attiecīgajā normā nav ietvertas plašākas tiesības, nekā noteic starptautiskie dokumenti (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2001–08–01 secinājumu daļas 3. punktu*).

Satversmes tiesa vairākkārt secinājusi: Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. 2002–04–03 secinājumu daļas 2. punktu un 2002. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2002–09–01 secinājumu daļas 1. punktu*). Pieņēmums, ka Satversmes 92. pantā paredzētajām katras konkrētas personas tiesībām vispār nevar noteikt

ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar Satversmē garantētajām citu personu pamattiesībām, gan arī ar citām Satversmes normām (*sk. šā sprieduma 8.1. punktu, kā arī minēto Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedumu lietā Nr. 2002–09–01 un 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003–04–01 secinājumu daļas 1.1. punktu*).

Turklāt Satversmes 86. pants noteic: „Tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētā kārtībā.” Skatot kopsakarā Satversmes 86. un 92. pantu un ievērojot vārdus „tikai likumā paredzētajā kārtībā”, secināms, ka ar likumu var ierobežot tiesības vērsties tiesā, ja ierobežojums, kā secinājusi ECT attiecībā uz Konvencijas 6. panta pirmajā daļā paredzētajām tiesībām, ir noteikts ar likumu, ierobežojumam ir leģitīms mērķis un ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi (*sk. ECT spriedumu lietā Fayed v. United Kingdom [1994] ECHR 27, para. 65, kā arī Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003–04–01 secinājumu daļas 1.2. punktu*).

Satversmes tiesa nepiekrīt Pieteicēja apgalvojumam, ka labprātīga pamattiesību ierobežošana personai nevar būt saistoša. Šo nostāju Pieteicējs nepamato citādi kā vien ar piemēriem: nevarot būt spēkā līgums, ar kuru persona apņemas ierobežot, piemēram, pasīvās vēlēšanu tiesības, tiesības apvienoties arodbiedrībās, kā arī reliģijas brīvību; no tā tiek secināts, ka „tāpat nevar būt spēkā līgums, ar kuru persona atsakās no savām [...] Satversmes 92. pantā [...] garantētajām cilvēktiesībām”. Šāda argumentācija nav pietiekama, jo izmantotie piemēri šķiet būtiski atšķirīgi no lietā aplūkojamā jautājuma par apstrīdēto normu atbilstību Satversmē nostiprinātajām tiesībām vērsties tiesā un Pieteicējs nav skaidrojis, vai un kādēļ būtu saskatāmas līdzības. Satversmes tiesas uzdevums šajā gadījumā nav izstrādāt vispārēju teoriju par brīvprātīgas pamattiesību ierobežošanas pieļaujamību, bet gan izvērtēt apstrīdēto normu nepieciešamību un samērīgumu, tāpēc ir gana norādīt, ka nepieciešams šādu ierobežojumu attaisnojuma priekšnoteikums ir leģitīmu interešu esamība.

7.3. Tātad Satversmes 92. pantā noteiktās tiesības vērsties tiesā, nedz skatītas atsevišķi, nedz kontekstā ar starptautiskajām cilvēktiesību normām, nav absolūtas un var tikt ierobežotas.

8. Lemjot par apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 92. pantam, jāpiekrīt iepriekš citētajam apgalvojumam (sk. šā sprieduma 7.1. punktu), ka personai un tiesu sistēmai tās nodrošina nenoliedzamas priekšrocības.

8.1. No Satversmē garantētajām tiesībām uz īpašumu izriet arī tiesības brīvi ar to rīkoties, piemēram, slēdzot civiltiesiskus līgumus. Šis civiltiesiskās brīvības princips tiktu ierobežots, ja līdzējiem nebūtu iespējams vienoties par sev pieņemamu līguma saturu, tostarp paredzot strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā nolūkā izmantot šāda risinājuma priekšrocības. Arī Eiropas Cilvēktiesību komisija ir norādījusi: „Kamēr vien šķīrējtiesas process ir balstīts uz strīda dalībnieku vienošanos, [ierobežojums vērsties tiesā] ir dabiskas sekas to brīvībai savstarpējās attiecības regulēt pēc saviem ieskatiem” (*Axelsson v. Sweden, No 11960/86*). Tiesību zinātnē pat atzīts, ka pušu dispozitivitāte ir viena no cilvēktiesību izpausmēm, kas nepieciešama personiskās brīvības īstenošanai (sk.: *Jayme, E. Menschenrechte und Theorie des Internationalen Privatrechts, Jahreshft 1991/1992 der Internationalen Juristenvereinigung Osnabrück, Osnabrück, 1992, p. 25*). Tādēļ absolutizētas tiesības vērsties tiesā nonāktu pretrunā ar citām konstitucionāla ranga tiesībām un radītu Satversmē nostiprināto pamattiesību nesabalansētību.

8.2. Apstrīdētās normas nodrošina civiltiesisko brīvību, jo līdzēju vienošanās par strīda izskatīšanu šķīrējtiesā nebūtu iespējama tās tradicionālajā un starptautiski pieņemtajā izpratnē, ja tiktu pieļauta tiesvedība vispārējās jurisdikcijas tiesā, izskatot lietu pēc būtības, kaut arī puses vienojušās par strīda nodošanu šķīrējtiesai. Tiesību literatūrā arvien tiek norādīts, ka pie šķīrējtiesas procesa priekšrocībām pieder tā salīdzinoši ātrākā gaita (sk., piem.: *Bukovskis, V. Civīlprocesa mācības grāmata, autora izdevums, Rīga, 1933, 570. lpp.*), iespējams, arī zemākās izmaksas un šķīrējtiesnešu profesionāla specializācija,

nolēmuma galīgums, iespēja vienoties par procesu, kas ir atšķirīgs no vispārējās jurisdikcijas tiesas procesa, kā arī konfidencialitāte (sk., piem.: *Sutton, D. St. J., Gill, J. Russell on Arbitration, 22nd edition, Sweet & Maxwell, 2003, pp. 7 – 10; Redfern, A., Hunter, M. Law and Practice of International Commercial Arbitration, 3rd edition, Sweet & Maxwell, 1999, pp. 23 – 30*). Satversmes tiesa noraida Pieteicēja argumentu, ka par šķīrējtiesas procesa regulējuma trūkumu uzskatāma tādu prasību neesamība, kuras noteiktu, ka spriedumam jābūt pamatotam ar, pēc Pieteicēja domām, Latvijas materiālo un procesuālo tiesību normām. Gluži otrādi – viena no šāda procesa priekšrocībām ir iespēja vienoties, ka strīdu šķīrējtiesa izšķirs kā samierinātājs (*amiable compositeur*) vai saskaņā ar „taisnīgo un labo” (*ex aequo et bono*), vai arī pamatojoties uz starptautiskās tirdzniecības paražām (*lex mercatoria*). Empīriskos pētījumos ir konstatēts, ka lielu nozīmi komersanti piešķir iespējai efektīvi, ātri un ērti ieviest šķīrējtiesas nolēmumus, kā arī aizliegumam iesniegt apelāciju pēc būtības (sk.: *Bührling – Uhle, Ch. Arbitration and Mediation in International Business: Designing Procedures for Effective Conflict Management, Kluwer Law International, 1996, pp. 136 – 137*). Arī jau minētās Rekomendācijas (sk. šā sprieduma 7.1. punktu) skaidrojumā Ministru komiteja norāda, ka šķīrējtiesas darbības ātrums, profesionālā specializācija un salīdzinoši mazāk formālais process ir neapšaubāmas tās priekšrocības (pp. 15 – 16).

8.3. Strīdu izskatīšana šķīrējtiesās arī samazina vispārējās jurisdikcijas tiesu noslogotību (sk. *Rekomendāciju, kā arī Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumu lietā Axelsson v. Sweden, No 11960/86*). Šķīrējtiesas līguma un procesa privāttiesiskais raksturs izslēdz iespēju veikt precīzu šādi izskatīto lietu uzskaiti. Taču arī statistika attiecībā uz piespiedu izpildes pieprasīšanu liecina, ka šis skaits nav nenožīmīgs. Kā, atsaucoties uz Tieslietu ministrijas sniegtajām ziņām, atbildes rakstā norāda Saeima, 2003. gadā ir iesniegti teju četri tūkstoši pieteikumu par šķīrējtiesu nolēmumu piespiedu izpildi un tikai 49 no tiem tikuši noraidīti.

8.4. Tātad apstrīdētajām normām ir legītīms mērķis, proti, tās nodrošina strīdu ātru un efektīvu izskatīšanu, mazina tiesu noslogotību, kā arī sniedz vairākas citas priekšrocības.

9. Ņemot vērā, ka Satversmē nostiprināto pamattiesību mērķis ir personas interešu aizsardzība, Satversmes tiesa atzīst, ka brīvā griba, kas šķīrējtiesas līguma noslēgšanas gadījumā izteikta civiltiesiska darījuma formā, ir adekvāts kritērijs pamattiesību ierobežojuma pieļaujamībai. Ja vien netiek aizskartas ar likumu aizsargātās citu personu intereses, nedz likumdevēja, nedz Satversmes tiesas uzdevums nav aizstāt personas gribas izteikumu ar savu vērtējumu par vēlamo rīcības modeli un tā saprātīgumu.

Tomēr, izvērtējot no apstrīdētajām normām izrietošā ierobežojuma vērsties tiesā samērīgumu, citastarp jāatceras, ka ierobežots ir arī pats ierobežojums. Neatkarīgi no personas gribas likumdevējs tai ir liedzis noteiktos gadījumos un veidos ierobežot savas Satversmes 92. pantā garantētās tiesības. Pirmkārt, brīvība atteikties no Satversmes 92. pantā garantētajām tiesībām sniedzas vienīgi tiktāl, ciktāl tā nekļūst nesavienojama ar valsts tiesību sistēmas pamatprincipiem. Tādēļ, izvērtējot apstrīdēto normu samērīgumu, jānoskaidro, vai to piemērojamība ir regulēta tā, lai šī robeža netiktu pārkāpta (sk. šā sprieduma 9.1. punktu). Otrkārt, apjomu, kādā, noslēdzot šķīrējtiesas līgumu, persona ierobežo savas pamattiesības, samazina arī šķīrējtiesas procesa regulējums (sk. šā sprieduma 9.2. punktu). Treškārt, atsevišķu nozaru regulējumā ir paredzēta aizsardzība pret šķīrējtiesas līguma „uzspiešanu” saimnieciskajā ziņā vājākajam vai mazāk pieredzējušajam darījuma dalībniekam (sk. šā sprieduma 9.3. punktu).

9.1. Kā norādīts iepriekš, Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības vērsties tiesā var tikt ierobežotas (sk. šā sprieduma 7.3. punktu) un šķīrējtiesas līguma noslēgšanas gadījumā šim ierobežojumam ir legītīms mērķis (sk. šā sprieduma 8.4. punktu). Taču 92. pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu neietver tikai tiesības uz tiesas pieejamību, tādēļ no sacītā arī neizriet, ka šķīrējtiesas līguma

noslēgšana būtu uzskatāma par atteikšanos no visām minētās normas garantētajām tiesībām. Tā arvien ir norādījušas arī Konvencijas kontrolējošās institūcijas (*sk.: X c. Allemagne; R c. la Suisse, n° 10881/84; sk. arī: Deweer v. Belgium, para. 49; Nordström–Janzon and Nordström–Lehtinen v. The Netherlands, No 28101/95*). Lietā „Albērs un Lekonts pret Beļģiju” ECT ar *obiter dictum* pat norādīja, ka dažas no 6. panta aizsargātajām tiesībām ir tik fundamentālas un svarīgas demokrātiskai sabiedrībai, ka no tām nav iespējams atteikties pat ar brīvu un neviena neietekmētu gribas izteikumu (*sk.: Albert and Le Compte v. Belgium [1983] ECHR 1, para. 35*).

Lai arī Eiropas Padomes institūcijas savā praksē nav nodalījušas labprātīgi ierobežojamās un neierobežojamās 6. pantā garantētās tiesības, tiesību zinātnē secināts, ka pie otrās grupas pieder vismaz tiesības uz pušu līdztiesību, tiesas neatkarību un iespēju tikt uzklausītam, kā arī tiesības uz objektīvu tiesu (*sk., piem.: Briner, R., von Schlabrendorff, F. Article 6 of the European Convention on Human Rights and its Bearing upon International Arbitration, in: Briner, R., Fortier, L. Y., Berger, K. P., Bredow, J. (eds.) Law of International Business and Dispute Settlement in the 21st Century, Carl Heymanns Verlag, 2001, p. 92 – 95; Petrochilos, G. Procedural Law in International Arbitration, Oxford University Press, 2004, pp. 130 – 131; Jaksic, A. Arbitration and Human Rights, Peter Lang, 2002, pp. 56, 249*). Šīs tiesības ir sevišķi būtiskas tādēļ, ka tās nepieciešamas cilvēka cieņas un likuma varas aizsardzībai (*sk.: Briner & von Schlabrendorff, p. 97; Jaksic, p. 218*). Satversmes 1. pants, kā arī 95. pantā noteiktā cilvēka cieņas aizsardzība pagērē līdzīgus apsvērumus, definējot tās procesuālās tiesības, kuras pelna sevišķi stingru aizsardzību.

Nevar noliegt, ka minētās tiesības tik tiešām ir plaši atzītas. Tās garantē gan Konvencija, gan Pakta 14. panta pirmā daļa, gan Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10. pantā iekļautā norma, kurai ir starptautiskas paražu tiesību normas statuss. Šo tiesību aizsardzība noteikta arī Apvienoto Nāciju Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisijas Parauglikumā par starptautisko komerciālo šķīrējtiesu (*sk.: UNCITRAL Model Law on International*

Commercial Arbitration, [http:// www.uncitral.org/ english/ texts/ arbitration/ ml-arb.htm](http://www.uncitral.org/english/texts/arbitration/ml-arb.htm), turpmāk – Parauglikums). Parauglikums, lai arī iecerēts kā starptautisku komercstrīdu risināšanas procesa modelis, ir kļuvis par mūsdienu šķīrējtiesu normatīvā regulējuma standartu visā pasaulē (sk.: *Redfern & Hunter*, p. 342).

Iepriekš minētais ECT lietas „Albērs un Lekonts pret Beļģiju” *dictum*, saskaņā ar kuru no dažām procesuālajām tiesībām nav iespējams atteikties pat brīvprātīgi, daļēji sasaucas ar Pieteicēja pausto viedokli, ka pielīgts Satversmes 92. pantā garantēto tiesību ierobežojums personai nevar būt saistošs. Tomēr pat attiecībā uz minētajām sevišķi aizsargājamām procesuālajām tiesībām tik kategorisks formulējums būtu neprecīzs un nesavienojams ar šķīrējtiesas procesa būtību. Satversmes tiesa uzsver, ka arī daudzu citu valstu praksē tiesas uzskata, ka persona ir atteikusies, piemēram, no tiesībām tikt uzklautai, ja šķīrējtiesas procesu tā ir ignorējusi, vai arī no tiesībām uz objektīvu tiesu, ja tā nav laikus iebildusi pret šķīrējtiesneša neobjektivitāti (sk.: *Jaksic*, pp. 238, 256 – 276; *Briner & von Schlabrendorff*, pp. 94 – 95). Šķīrējtiesas līgumam nebūtu jēgas, ja kāds no tā dalībniekiem varētu izvēlēties neizmantojot savas procesuālās tiesības, lai vēlāk, atsaucoties uz to neatņemamību, iebilstu pret nolēmuma izpildi. Neraugoties uz minēto atziņu lietā „Albērs un Lekonts pret Beļģiju”, lēmumā par lietas „Sovaniemi pret Somiju” pieņemamību ECT tomēr norādīja, ka konkrētās lietas apstākļos pieteicējs, laikus neiebildams pret šķīrējtiesneša neobjektivitāti, bija nepārprotami atteicies no tiesībām uz objektīvu tiesu (sk.: *Suovaniemi v. Finland*, No 31737/96). Valstij ir pienākums nevis novērst katru procesuālo tiesību pārkāpumu, bet gan nodrošināt iespēju to novērst (sk.: *Petrochilos*, p. 164). Ņemot vērā šo tiesību nozīmību demokrātiskā sabiedrībā, to ierobežošanas pieļaujamības standartam gan ir jābūt ļoti augstam (sk.: *De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium* [1971] ECHR 1, para. 65; *Deweert v. Belgium*, para. 49). Pirmkārt, šo tiesību ierobežošana nevar izrietēt no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas vien. Otrkārt, vienmēr prezumējams, ka persona šīs tiesības nav ierobežojusi, ja vien tās rīcība nepārprotami neliecina par pretējo. Treškārt, ierobežojums var būt spēkā

vienīgi tiktāl, ciktāl attiecīgās tiesības netiek atņemtas pēc būtības (*sk.: Waite and Kennedy v. Germany [1999] ECHR 13, para. 59*).

Minētās sevišķi stingri aizsargājamās tiesības šķīrējtiesas procesā „ienāk” caur Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 3. punktu, kurš noteic: „Tiesnesis atsaka izpildu raksta izsniegšanu, ja puse, pret kuru tiek prasīta šķīrējtiesas nolēmuma izpildīšana, iesniedz pierādījumus, ka [...] šķīrējtiesa netika izveidota vai šķīrējtiesas process nenotika atbilstoši šķīrējtiesas līguma vai šā likuma D daļas noteikumiem.” Šajā D daļā ir iekļautas normas, kas paredz šķīrējtiesnešu objektivitāti un neatkarību (497. panta trešā daļa), pušu līdztiesību (505. pants) un tiesības tikt uzklautam (518. pants). Tāpat Satversmes tiesa vērš uzmanību uz Civilprocesa likuma 530. panta otrās daļas 5. punktu, kas noteic – ja vien puses nav vienojušās par pretējo, šķīrējtiesas spriedumā jānorāda motivācija. Tādēļ nav pamatots konstitucionālajā sūdzībā paustais viedoklis, ka šķīrējtiesas spriedumam nav jābūt motivētam. Motivācijas trūkums, tāpat kā pārējo iepriekš minēto tiesību liegšana, kad puses nav to vēlējušās, var būt iemesls atteikumam izsniegt izpildu rakstu.

Saskaņā ar vispārējo principu valsts nav atbildīga par šķīrējtiesas procesā pieļautiem pamattiesību pārkāpumiem. Lemjot par tādu sūdzību pieņemamību, kuras saistītas ar šķīrējtiesām, Eiropas Cilvēktiesību komisija ne reizi vien norādījusi, ka „šķīrējtiesnešu darbības nevar izraisīt valsts atbildību, kamēr vien valsts tiesas netiek aicinātas šajās darbībās iesaistīties” (*R c. la Suisse; Jakob Boss Söhne KG v. Germany, No 18479/91; sk. arī, piem: Heinz Schiebler KG v. Germany, No 18805/91*). Taču valstij ir pienākums, pirmkārt, nodrošināt līdzekļus aizsardzībai pret minēto procesuālo tiesību pārkāpumiem šķīrējtiesas procesā un, otrkārt, neatzīt šāda šķīrējtiesas procesa rezultātu. Latvijā, atšķirībā no lielākās daļas citu valstu, abi minētie pienākumi saplūst, jo likums neparedz iespēju valsts tiesā pieprasīt šķīrējtiesneša noraidīšanu vai šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu. Tādēļ šķīrējtiesu kontrole ir koncentrēta izpildu raksta izsniegšanas stadijā. Var šaubīties par to, vai šāds risinājums ir optimāls, kā arī par to, vai nepieciešams atteikties no pasaulē pazīstama un

pieņemta šķīrējtiesu kontroles modeļa, taču valstij ir plaša rīcības brīvība šķīrējtiesas procesa regulējuma noteikšanā. Kontrole izpildu raksta izsniegšanas stadijā ir uzskatāma par pietiekamu līdzekli vismaz pamattiesību ievērošanas nodrošināšanai. Taču, izsniedzot izpildu rakstu par šķīrējtiesas spriedumu, kas taisīts, neievērojot pamattiesības, tiek pārkāpts gan Satversmes 92. pants, gan valsts starptautiskie pienākumi cilvēktiesību īstenošanā. Saskaņā ar starptautisko paražu tiesību normām par valsts atbildību tā tiek ierosināta tādos gadījumos, kad valsts kā savu ir pieņēmusi darbību, kura, valsts veikta, būtu nelikumīga. Šis princips ir kodificēts Starptautisko tiesību komisijas sagatavotajā valsts atbildības regulējuma projektā (*sk.: Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, UN Doc A/56/10 (2001) Ch IV.E.1, p. 43*), ko vienbalsīgi atzinusi Apvienoto Nāciju Ģenerālā Asambleja. Neiedziļinoties jautājumā par starptautisko cilvēktiesību normu horizontālo piemērojamību, t.i., piemērojamību attiecībās starp privāttiesību subjektiem, Satversmes tiesa piekrīt, ka valsts atbildība tiek ierosināta pat tādā gadījumā, ja tās akceptētā „darbība sākotnējā veicēja izpildījumā nav bijusi nelikumīga vai to veikusi privāta persona, kurai starptautiskās tiesības attiecīgajā gadījumā nav saistošas” (*sk.: Commentaries to the draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, UN Doc A/56/10 (2001) Ch IV.E.2, p. 122*). Tādēļ, izsniedzot izpildu rakstu, valsts kļūst atbildīga par šķīrējtiesas procesā notikušiem cilvēktiesību pārkāpumiem.

Līdz ar to uz vispārējās jurisdikcijas tiesām gulstas no Satversmes un starptautiskajām cilvēktiesību normām izrietošs pienākums atteikt izpildu raksta izsniegšanu, ja šķīrējtiesas procesā nav ievērotas pamattiesības, no kuru izmantošanas persona nav atteikusies, un Civilprocesa likums paredz iespēju šo pienākumu izpildīt.

9.2. Apstrīdētās normas jāaplūko arī kontekstā ar citām Civilprocesa likuma normām, kuras ierobežo šķīrējtiesā izskatāmo lietu loku, kā arī paredz tiesas iesaistīšanos tādu strīdu risināšanā, kuri saskaņā ar līgumu pakļauti šķīrējtiesai.

Civilprocesa likuma 487. panta 1. – 3. un 5. punktā noteiktas lietas, kuras nevar nodot izšķiršanai šķīrējtiesā, jo tajās „puses [nav] neaprobežoti saimnieki un rīkotāji” un ir „saskatāmi publiski–tiesiski elementi” (*Bukovskis V., 570. lpp.*). Atbilstoši šķīrējtiesas procesa līgumiskajai dabai minētā panta 4. punkts no tiesību un pienākumu noteikšanas šķīrējtiesā pasargā personas, kuras nav šķīrējtiesas līguma dalībnieces. Savukārt 493. panta ceturtā daļa aizsargā pret nepienācīgi ilgu strīda risinājuma atlikšanu, paredzot gadījumus, kuros puse ir tiesīga vienpusēji atkāpties no šķīrējtiesas līguma, proti, ja ilgāk par četriem mēnešiem netiek izveidots šķīrējtiesas sastāvs vai arī netiek veiktas nekādas procesuālās darbības, vai ja gada laikā no procesa uzsākšanas šķīrējtiesa nav pabeigusi lietas izskatīšanu ar nolēmumu. Visbeidzot, 536. pants paredz tiesas pienākumu atteikt izpildu raksta izsniegšanu par šķīrējtiesas nolēmumu, ja tā taisīšanas procesā pieļauti procesuālo vai materiālo normu pārkāpumi.

Lielākoties citu valstu, tostarp Austrijas, Beļģijas, Francijas, Itālijas, Nīderlandes, Šveices un Vācijas šķīrējtiesas procesa regulējums un Parauglikums šķīrējtiesas nolēmumu atcelšanai (34. pants) un atzīšanas un ieviešanas atteikšanai (36. pants) paredz motīvus, kas līdzinās Civilprocesa likuma 536. panta saturam. Jāatzīmē, ka Parauglikums paredz arī citus gadījumus, kuros valsts tiesas var iesaistīties šķīrējtiesas procesā, taču iejaukšanās vai nu izpaužas kā procesuāla rakstura palīdzība, vai arī nodrošina procesuālas garantijas, kuras, lai arī citādā formā, tomēr pēc būtības ir pieejamas saskaņā ar Civilprocesa likuma 536. pantu par atteikumu izsniegt izpildu rakstu.

Izvērtējot likumā paredzētās attiecības starp vispārējās jurisdikcijas tiesām un šķīrējtiesām, jāievēro, ka šķīrējtiesas procesa mērķu (sk. šā sprieduma 8.2. punktu) sasniedzamības saglabāšanai ir svarīgi ierobežot iejaukšanos tajā. Vadoties no šādas nostājas (*sk.: Explanatory Note by the UNCITRAL Secretariat on the Model Law on International Commercial Arbitration, para. 14, <http://www.uncitral.org/english/texts/arbitration/ml-arb.htm>*), Parauglikumā iekļauts 5. pants, kurš noteic: „Šā likuma

regulētajos jautājumos tiesas neiejaucas, ja vien šis likums to neparedz.” Arī tiesību literatūrā norādīts, ka „tuvojoties divdesmitā gadsimta beigām, [...] tikusi akceptēta arvien lielāka šķīrējtiesu neatkarība” (*Redfern & Hunter, pp. 341 – 342*). Salīdzinot vairāku citu valstu šķīrējtiesas procesa regulējumu, citētais vispārinājums tik tiešām raksturo esošo situāciju, jo iepriekš minēto valstu šķīrējtiesas procesu regulējošajos normatīvajos aktos konstatējama visai liela vienveidība attiecībā uz pamatiem, kas ļauj iejaukties šķīrējtiesas procesā, apstrīdēt šķīrējtiesas nolēmumu vai iebilst pret tā atzīšanu un piespiedu izpildi.

9.3. Bez tam darba (sk. šā sprieduma 9.3.1. punktu), patērētāju (sk. šā sprieduma 9.3.2. punktu) un konkurences (sk. šā sprieduma 9.3.3. punktu) tiesības paredz sevišķus ierobežojumus šķīrējtiesas līgumu slēgšanai.

9.3.1. Darba tiesības ir nozare, kurā tiek uzskatīts, ka viena no līguma pusēm – darbinieks – atrodas ekonomiskajā ziņā vājākā pozīcijā, tādēļ tiek novērsta iespēja viņam „uzspiest” šķīrējtiesas līgumu. Darba likuma 30. pants noteic: „Individuāli tiesību strīdi starp darbinieku un darba devēju, ja tie nav izšķirti uzņēmumā, izšķirami tiesā.” Jo precīzāk šī norma ir atkārtota Darba strīdu likuma 7. panta ceturtajā daļā: „Individuāls tiesību strīds nav izšķirams šķīrējtiesā.”

9.3.2. Līdzīgi apsvērumi aizsargā arī patērētājus. Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6. panta trešās daļas 7. punktu par netaisnīgu līguma noteikumu uzskatāms noteikums, kas „paredz strīdu izskatīšanu tikai šķīrējtiesā”. Saskaņā ar šā panta astoto daļu „netaisnīgie noteikumi pēc patērētāja prasības atzīstami par spēkā neesošiem”. Satversmes tiesa norāda, ka šā likuma nodrošinātā patērētāju aizsardzība ir plašāka, nekā dažkārt tiek uzskatīts, jo arī, piemēram, patērētāju kreditēšanas (līzinga) un lielākoties īres līgumi ir uzskatāmi par patērētāju līgumiem. Saskaņā ar tiem veiktās darbības atbilst likuma 1. panta 2. punktā sniegtajai pakalpojuma definīcijai: tiek gūts (nematerializēts) darba rezultāts, piemēram, iespēja saņemt saimniecisku vērtību (kredītu) preču iegādei vai uzturēties dzīvojamās telpās, un šis darbs tiek veikts uzņēmējdarbības vai profesionālās darbības ietvaros. Tāpat jāievēro,

ka citētās Patērētāju tiesību aizsardzības likuma normas par netaisnīgajiem līguma noteikumiem ievieš Padomes Direktīvas 93/13/EK par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos (*sk.: Official Journal, L 95, 21/04/1993, pp. 29 – 34*) 3. panta prasības. Interpretējot direktīvā noteiktos ierobežojumus patērētāju saistīt ar tiesas piekritību mainošu klauzulu, Eiropas Kopienų tiesa ir norādījusi, ka šādas klauzulas iespējamais netaisnīgums un spēkā esamība tiesai jāizvērtē pašai pēc savas iniciatīvas, jo dažādu iemeslu dēļ patērētājs var neierasties citā tiesā kā vien tajā, kurai lieta būtu piekritīga saskaņā ar likumu, un tieši šāda rakstura problēmas attiecīgajām normām jānovērš (*sk.: lietas C–240–244/98, Océano Grupo Editorial SA v. Roció Murciano Quintero [2000] ECR I–4491, paras. 26, 29*). Satversmes tiesa uzskata, ka šādi jārikojas arī vispārējās jurisdikcijas tiesām Latvijā, ja nepieciešams, atsakot izpildu raksta izsniegšanu saskaņā ar Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 1. punktu. Arī šķīrējtiesām pēc savas iniciatīvas jāizvērtē patērētāju līgumā iekļautas šķīrējtiesas klauzulas spēkā esamība. Taisījušas spriedumu, kas valsts tiesās izrādītos neizpildāms, tās var kļūt atbildīgas pret lietas dalībniekiem par lieka procesa veikšanu.

9.3.3. Konstitucionālajā sūdzībā Pieteicējs arī netieši apgalvo, ka šķīrējtiesas klauzula līgumos var tikt iekļauta ne tik daudz pušu vienošanās rezultātā, cik vienam līdzējam izmantojot savu tirgus varu. Satversmes tiesa norāda, ka normālos konkurences apstākļos ikviens var izvēlēties, kādus līguma noteikumus piedāvāt un kādus pieņemt. Tādējādi tirgus „neredzamajai rokai” jāietekmē slēgto līgumu saturs. Gadījumā, kad viena vai vairāku tirgus dalībnieku ekonomiskais stāvoklis ļautu uzspiest tādus līguma noteikumus, kuriem citos apstākļos pārējie darījumu dalībnieki nepiekrītu, aizsardzība rodama konkurences tiesību normās.

Konkurences likuma 13. panta 4. punktā noteikts: „Jebkuram tirgus dalībniekam, kas atrodas dominējošā stāvoklī, ir aizliegts jebkādā veidā ļaunprātīgi to izmantot Latvijas teritorijā. Dominējošā stāvokļa ļaunprātīga izmantošana var izpausties arī kā [...] netaisnīgu tirdzniecības noteikumu tieša vai netieša uzspiešana vai piemērošana.” Vēstulē Satversmes tiesai KP norāda,

ka „diskriminējošu nosacījumu iekļaušana šķīrējtiesas klauzulā un no tā izrietošo dominējošā stāvokļa ļaunprātīgas izmantošanas aizlieguma pārkāpumu var kvalificēt atbilstoši 13. panta ģenerālklausulas tiesiskajam sastāvam, bet pašu šķīrējtiesas klauzulu uzskatīt par netaisnīgu darījuma noteikumu. [...] Tas pats attiecināms uz 13. panta 5. punktu, kas kā aizliegtu nosaka nevienādu noteikumu piemērošanu ekvivalentos darījumos ar citu tirgus dalībnieku, radot tam konkurences ziņā nelabvēlīgākus apstākļus”. Tāpat KP norāda, ka minētās normas var tikt piemērotas, kad neviens no tirgus dalībniekiem atsevišķi neatrodas dominējošajā stāvoklī, bet daži dalībnieki kopā veido tā saukto kolektīvo dominanci jeb kopīgu dominējošo stāvokli. Dažu vienādu līguma noteikumu, to skaitā šķīrējtiesas klauzulas, piedāvāšana viena pati par to vēl neliecina, taču, vērtējot konkrētas situācijas īpatnības, piemēram, tirgus dalībnieku iespēju rīkoties neatkarīgi no konkurentiem un ekonomisku vai citu saikņu esamību, kopīgu dominējošo stāvokli ir iespējams konstatēt. Satversmes tiesa uzskata, ka komersanti konkurē ar visiem to piedāvāto līgumu noteikumiem kopumā un tālab šķīrējtiesas klauzula ir atzīstama par „tirdzniecības noteikumu” Konkurences likuma izpratnē. Tādēļ gadījumos, kad lietas dalībnieki atsaucas uz tirgus varas ietekmē uzspiestu šķīrējtiesas klauzulu, tiesai izpildu raksta izsniegšanas procesa ietvaros jāvērtē, vai nav noticis konkurences tiesību pārkāpums.

9.4. Kā minēts iepriekš (sk. šā sprieduma 8.2. punktu), šķīrējtiesas procesu nav iespējams savienot ar apstrīdēto normu liegto iespēju attiecīgo lietu pēc būtības izskatīt vispārējās jurisdikcijas tiesā. Bez tam apstrīdētās normas, lai arī tās ierobežo personas tiesības vērsties tiesā, nenodrošina šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. Pat šādu normu izslēgšana no Civilprocesa likuma neliegtu vienoties par esošo vai turpmāko strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā un nepadarītu jau noslēgtos šķīrējtiesas līgumus par spēkā neesošiem. Tādēļ mazāk apgrūtināša alternatīva identificēto leģitīmo mērķu sasniegšanai nepastāv. Tāpat Satversmes tiesa secina, ka apstrīdēto normu noteiktā ierobežojuma vērsties tiesā apjomu pietiekami samazina spēkā esošais

civilprocesa un citu tiesību nozaru regulējums. **Tādēļ apstrīdētās normas ir samērīgas ar to mērķi.**

10. Vienlaikus Satversmes tiesa saskata atsevišķas šķīrējtiesas procesa problēmas, kuras pastāv un pēdējā laikā īpaši uzsvērtas Latvijas tiesību zinātnē un praksē (sk., piem.: *Torgāns K. Šķīrējtiesas Latvijā: vajadzīgas radikālas pārmaiņas. Jurista Vārds. 2005. 11. janvāris, Nr. 1, 1. – 3. lpp.*).

No pamattiesību aizsardzības viedokļa būtiskākā šķīrējtiesas procesa stadija ir izpildu raksta izsniegšana. Šajā stadijā tiek kontrolēta sprieduma un procesa atbilstība likuma prasībām. Gan VCB, gan Dr. iur. J. Rozenbergs Satversmes tiesai adresētajās vēstulēs pauduši bažas par pārlieku īso termiņu iebildumu izteikšanai pret izpildu raksta izsniegšanu, aizliegumu pārsūdzēt lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu un šā jautājuma izlemšanu bez tiesas sēdes. Tādēļ Satversmes tiesa vērš Saeimas uzmanību uz to, ka otrajā lasījumā pieņemtajā likumprojektā „Grozījumi Civilprocesa likumā” (http://www.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP0968_2) joprojām nav paredzēta izpildu raksta izsniegšanas procedūra, kas atbilstu Satversmes 92. panta un Konvencijas 6. panta garantijām, tostarp tiesībām pārsūdzēt lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu. Izpildu raksta izsniegšanas procesa ietvaros tiek noteiktas personas civilās tiesības un pienākumi, un šim procesam jāatbilst Satversmes 92. pantā un Konvencijas 6. pantā ietvertajām prasībām. Taču šīs lietas ietvaros Satversmes tiesa nav aicināta izvērtēt normas, kuras pieļauj izpildu raksta izsniegšanu par šķīrējtiesas spriedumu.

Šobrīd Civilprocesa likumā un tā grozījumu projektā nav arī normu, kas noteiktu procedūru šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanai, pat ja netiek pieprasīta izpildu raksta izsniegšana. Ņemot vērā bieži pausto kritiku par šķīrējtiesu darbu un *prima facie* saskatāmos trūkumus izpildu raksta izsniegšanas regulējumā, pasaulē akceptētajam šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas institūtam Latvijā būtu jo sevišķi liela nozīme.

Tai pašā laikā nepieciešams pilnībā īstenot jau esošajā normatīvajā regulējumā paredzēto šķīrējtiesu darba kontroli. Izniedzot izpildu rakstu, valsts tiesām jānoteic augstas prasības attiecībā uz šķīrējtiesas procesa likumību, tostarp neatkarību un objektivitāti. Šajā sakarā Satversmes tiesa piebilst, ka saskaņā ar ECT praksi neatkarības un objektivitātes trūkums ir konstatējams ne vien tad, ja tas ticis pierādīts, bet arī tad, ja par neatkarības un objektivitātes esamību var rasties pamatotas šaubas (*sk.: Delcourt v. Belgium [1970] ECHR 1, para. 31; Piersack v. Belgium [1982] ECHR 6, para. 30*). Šādu šaubu iemesls var būt šķīrējtiesas organizatoriskā struktūra, šķīrējtiesnešu iepriekšējās attiecības ar pusēm, kā arī citi faktori. Atsaucoties uz iepriekš pausto par Latvijas un starptautisko cilvēktiesību normu izpratnes harmoniju (*sk. šā sprieduma 7.1. punktu*), Satversmes tiesa uzskata, ka šāda pieeja ir izmantojama, piemērojot Civilprocesa likumā iekļautos objektivitātes un neatkarības jēdzienus.

Nolēmuma daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punktu un 223. panta 6. punktu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aivars Endziņš